

ISSN 2076-1554

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВГО Українська академія наук

Видавництво «Гілея»

 Гілея

Науковий вісник

Випуск 151 (№ 12)

Ч. 2. Філософські науки

Київ – 2019

Збірник засновано 2004 року. Вихід з друку – щомісячно

**Фахове видання
з філософських, політичних наук затверджено наказом Міністерства освіти і науки України
№ 747 від 13 липня 2015 р.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації: серія КВ № 22632-12532ПР від 24 квітня 2017 року

*Друкується за рішенням:
Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 05 від 27 грудня 2019 р.)*

Збірник входить до міжнародних баз

Google Scholar; Index Copernicus (Польща); EBSCO Publishing, Inc. (USA); SIS (Scientific Indexing Services) (USA); InfoBase Index (Індія).

Шеф – редактор:

Андрущенко В. П., д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України, акад. НАПН України (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Головний редактор:

Вашкевич В. М., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Співредактори:

Кивлюк О. П., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Муляр В. І., д-р філос. наук, проф. (Україна, Житомир)

Редакційна рада:

Андрущенко В. П., д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України, акад. НАПН України (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Вашкевич В. М., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Зеленков А. І., д-р філос. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)

Колесник В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України (Україна, Київ)

Мирзаханян Р., д-р іст. наук, проф. (Арменія, Єреван)

Михальченко М. І., д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України (Україна, Київ)

Рафальський О. О., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

Савельєв В. Л., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Солдатенко В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України (Україна, Київ)

Стенико М. Т., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)

Редакційна колегія з філософських наук:

Абасов А. С., д-р філос. наук, проф. (Азербайджан, Баку)

Базалук О. О., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)

Бех В. П., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Воронкова В. Г., д-р філос. наук, проф. (Україна, Запоріжжя)

Герасимова Е. М., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Гарбар Г. А., д-р філос. наук, проф. (Україна, Миколаїв)

Дзвінчук Д. І., д-р філос. наук, проф. (Україна, Івано-Франківськ)

Жадько В. О., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Жижко Т. А., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Куцупал С. В., д-р філос. наук, проф. (Україна, Полтава)

Миколайчук А., д-р хабілітований, проф. (Польща, Познань)

Онінко О. Ф., д-р техн. наук, проф. (Україна, Київ)

Свириденко Д. Б., д-р філос. наук, доц. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Терещий С. О., д-р філос. наук, доц. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Тецлав С., д-р філос. наук, проф. (Польща, Бидгощ)

Халамендик В. Б., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Яшанов С. М., д-р пед. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Гілея: науковий вісник. – К. : «Видавництво «Гілея», 2019. – Вип. 151 (№ 12). Ч. 2. Філософські науки. – 171 с.

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем сучасної науки в умовах полікультурного глобалізаційного суспільства. Основні рубрики охоплюють галузі історичних, філософських та політичних наук. Розрахований на фахівців гуманітарних та соціально-політичних наук.

© Редакційна колегія, 2019
© Автори статей, 2019
© Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, 2019
© ВГО Українська академія наук, 2019

УДК 1:316.3-052:130.123.1

**ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ
ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ
ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ
СОЦІАЛЬНИХ СУБ'ЄКТІВ В УМОВАХ
СУСПІЛЬСТВА СПОЖИВАННЯ**

**A PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE
CAUSE-EFFECT RELATIONSHIPS IN THE
HEALTH-PRESERVING ACTIVITY OF SOCIAL
SUBJECTS IN A CONSUMER SOCIETY**

Добридень О. В.,

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри гуманітарних наук,
Державний заклад «Дніпропетровська медична
академія Міністерства охорони здоров'я
України» (Україна, Дніпро),
e-mail: o.v.dobryj@gmail.com

Dobryden O. V.,

head of department of human studies,
PhD in social philosophy, associate professor,
Dnipropetrovsk Medical Academy of the Ministry
of Health of Ukraine (Ukraine, Dnipro),
e-mail: o.v.dobryj@gmail.com

В статті аналізуються особливості причинно-наслідкових зв'язків здоров'язбережувальної активності особистості в умовах соціально-культурної специфіки сучасного суспільства споживання.

Автор статті звертає увагу на той факт, що усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків явищ і процесів, які позитивно або негативно впливають на стан здоров'я, відіграє важливу роль у розвитку здоров'язбережувальної самосвідомості особистості. Констатується, що поза межами навчальних закладів в Україні відсутня практика розсаженого інформування населення про потенційні ризики від фейкового знання та споживання певних товарів і послуг, що є однією з головних причин формалізму здоров'язбережувальної активності особистості.

У статті зазначається, що на сучасному етапі розвитку суспільства завжди перемагатиме фактор рентабельності, а єдиним діючим інструментом захисту пересічного громадянина виявлятиметься його компетентна турбота про власне здоров'я, яка ґрунтується на критичному ставленні до даних, що подаються через засоби масової інформації. Разом із тим, здоров'язбережувальний формалізм, який є характерною ознакою здоров'язбережувальної активності суб'єкта в умовах суспільства споживання, призводитиме до звуження сприйняття та викривленню змісту здоров'язбережувальної діяльності.

Ключові слова: здоров'язбережувальна активність, діалектика, причинно-наслідкові зв'язки, умова, суспільство споживання.

The article analyzes the peculiarities of cause and effect relationships in the health-preserving activity of the individual under the conditions of socio-cultural specificity of modern consumer society.

The author of this article draws attention to the fact that the awareness of the cause-effect relationships of the phenomena and processes positively or negatively affecting health status plays an important role in the development of the health-preserving self-consciousness of a person. It is ascertained that outside the educational establishments in Ukraine there is no practice of extensively informing the population about the potential risks of fake knowledge and consumption of certain goods and services, which is one of the main reasons for the formalism in person's health-preserving activities.

The article says that at the present stage of society's development, the profitability factor will always prevail, and the only effective tool to protect average citizens is their competent concern for their own health which is based on a critical attitude to the data provided to them by the media. At the same time, a health-preserving formalism which is a feature of a person's health-preserving activity in a consumer society will lead to the narrowing of the perception and the distortion of the content of the health-preserving activity.

Keywords: the health preservation activity, dialectic, the cause-effect relationships, consumer society.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день проблема здоров'язбереження стала однією з головних тем соціально-філософського дискурсу. Це пояснюється чималою кількістю факторів сучасного соціально-економічного стану та глобальних процесів, що відбуваються в Україні та світі. Але сама проблема збереження здоров'я є не новою. Ба більше, коли йдеться про причинно-наслідкові зв'язки у явищах і процесах, пов'язаних із здоров'ям людини. Важливість розуміння зв'язків між причиною та наслідком у зберіганні здоров'я дуже точно відображають ще слова Авіценни у стародавньому трактаті «Канон лікарської науки»: «Пізнання всякої речі ... досягається і буває досконалим через пізнання її причин, ... тому в медицині слід знати причини здоров'я і хвороб. Причини ці бувають явні, а бувають і приховані, що досягаються не відчуттям, а завдяки умовиводу ...» [1, с. 7]. Тому цілком природно, що аналіз особливостей взаємодії причини і наслідку здоров'язбережувальної активності особистості в умовах соціально-культурної специфіки сучасного суспільства споживання спонукає до подальших актуальних наукових пошуків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка феномену здоров'я і турботи про нього полягає в тому, що за будь-яких обставин актуальність проблеми здоров'язбереження залишатиметься серед головних питань на порядку денному. В той же час соціокультурні зміни, що відбуваються у сучасному суспільстві, вимагають розуміння причинно-наслідкових зв'язків між подіями з метою постійного оновлення наукового дискурсу. В колі зазначеної проблематики особливої уваги заслуговують наукові розвідки таких сучасних дослідників як О. Балуєва, А. Бойко, С. Бойко, Ю. Бойчук, В. Гаврилюк, П. Гусак, О. Завидівська, Н. Зимівець, О. Золотар, Я. Зоська, Л. Іваненко, Є. Кучеренко, Г. Левін, О. Маруховська-Картунова, С. Мельниченко, Т. Мотренко, О. Овчар, В. Петрович, А. Суббот, В. Морозова, А. Поляков, В. Сусліков, Ю. Сюсель, Н. Зленко, Н. Толмачова.

Мета статті – визначити особливості причинно-наслідкових зв'язків здоров'язбережувальної активності особистості в умовах соціально-культурної специфіки сучасного суспільства споживання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поза всяким сумнівом, лікарська практика, особливо коли йдеться про невідкладну допомогу, є найбільш наочним прикладом, що підтверджує вирішальну й незамінну роль своєчасного осмислення зв'язку між причиною та наслідком, від компетентності та швидкості якого залежить встановлення правильного діагнозу та життя людини. При цьому важливо враховувати, що причинно-наслідкові зв'язки багатомірні за своїм змістом і те, що знаходиться зовні, на поверхні певної події й демонструє явні причини і наслідки, насправді виявляється лише верхівкою айсбергу.

За влучним висловлюванням І. Бескової, «ми – глядачі, які кожен раз бачать останній акт п'єси, і ці останні акти ми вибудовуємо в логічний ланцюжок з метою виявлення причинно-наслідкової залеж-

ності, що дозволяє контролювати події та – більш-менш – впливати на них. Насправді ж, те, що ми збудували в такий ланцюжок – не безпосередньо причини та наслідки один одного, а заключні ланки глибинних причин, які вже між собою утворюють в альтернативному світі власні причинно-наслідкові ряди» [2, с. 84].

Приміром, запаморочення у людини як симптом і наслідок, встановлена причина – серцевий напад. Це очевидні причинно-наслідкові зв'язки. Однак, якщо встановлювати всю послідовність подій і їхніх причин, то виявиться, що серцевому нападу передували: нераціональне харчування, гіподинамія, стресове напруження, в свою чергу їм передували відповідні соціальні умови, серед яких недостатнє матеріальне забезпечення, нестача вільного часу, незадоволеність життям тощо.

З цього приводу Д. Пивоваров доречно вказує на прихованість і неоднозначність як специфічні риси причини: «Часто причини явищ глибоко приховані від стороннього ока і їх потрібно ретельно шукати. Їх слід розкривати і обчислювати, ґрунтуючись на інтуїції, спостереженні, експерименті, логічному міркуванні. Процес спричинення можна вивчати в матеріальному, енергетичному та інформаційному аспектах» [11, с. 187].

Як свідчить досвід, в контексті турботи про власне здоров'я передусім маємо справу з наслідком (приміром, з нездужанням), який зумовлює необхідність конструювання повної каузальної картини і подальші кроки – здоров'язбережувальну активність. Зокрема, як відзначають В. Сусліков і Н. Толмачова, «детермінація полягає в тому, що зовнішні впливи на організм корелюються з внутрішніми умовами його життєдіяльності, його спадковими механізмами, в результаті чого наслідок, як поворотна реакція організму, формується як синтез зовнішнього та внутрішнього» [13, с. 162]. Таку саму за змістом матрицю «причина – наслідок» можна покласти в основу здоров'язбережувальної активності особистості в умовах соціально-культурної специфіки сучасного суспільства споживання. Саме причинно-наслідкові зв'язки, тобто залежність події-наслідку від події-причини, дозволяють соціальному суб'єкту орієнтуватись у вибірї життєвих обставин, ідентифікувати себе, вибудувати цілеспрямовану здоров'язбережувальну поведінку з очікуванням певних результатів.

Проте, слід особливо звертати увагу на той факт, що каузальна картина здоров'язбережувальної активності особистості не має незмінного застиглого просторово-часового обмеження. Навпаки, вона об'єднує попередній досвід, що представлений здоров'язбережувальними традиціями народів світу, і сучасні оздоровчо-лікувальні технології. Таким чином, з точки зору просторово-часової системи координат, причинно-наслідкові зв'язки виявляються рухливими і самостійними, набуваючи лише нової форми і змісту.

З огляду на вищесказане, цікавим є спостереження Г. Левіна, який розглядає причину та наслідок як перемінні величини, де «причина – незалежна, наслідок – залежна перемінна. Сутність

спричинення зумовлюється переходом від незалежної перемінної до залежної.» [6, с. 85]. Однак необхідно пам'ятати, що у разі, коли ідеться про здоров'язбережувальну активність, наслідок одразу набуває характеристик причини наступної події. На думку українських дослідників Т. Мотренко та В. Гаврилук, «причина виробляє наслідок як щось нове, що безпосередньо не містилось ні в самій по собі причині, ні в самих по собі умовах її дії, ні в безпосередній єдності причини і умов» [9, с. 131]. При цьому кожна нова подія, в межах існуючих шаблонів споживацької поведінки, може спричинити погіршення стану здоров'я та наблизити людину до точки неповернення, адже функціональні можливості біологічного організму людини не довічні.

І нарешті, як слушно зазначає С. Іванов, «механізм дії основних законів діалектики в соціальних процесах включає в себе в якості найважливішого моменту свідому діяльність людей» [5, с. 78]. Необхідно тільки уточнити: не лише свідомою здоров'язбережувальна діяльність, а виключно свідомою та компетентною з точки зору використання опорної інформаційної бази. Виключно за таких умов знання й розуміння причин дозволить соціальному суб'єкту навіть на підставі обмеженої кількості інформації робити висновки щодо подальшого розвитку подій і здійснювати справді корисну здоров'язбережувальну активність на фоні небезпек, які породжує суспільство споживання. В той же час просто бажання бути здоровим і націленість на свідому здоров'язбережувальну діяльність, не підкріплені достовірним знанням, в умовах маркетингових пасток суспільства споживання і сучасних технологій, неоднозначних за своїм впливом на здоров'я людини, можуть призвести до зворотного ефекту. Таким чином, за зовнішньою формою може відбуватися корисна здоров'язбережувальна діяльність соціального суб'єкта, а за внутрішнім змістом – зворотний процес, шкідливий для здоров'я. Яскравим прикладом є вживання фальсифікованих медичних препаратів.

С. Мельниченко певен, що «сучасна масова культура відтворює згубні стереотипи споживацького стилю життя, які, набуваючи свого поширення, роблять шкоду системі смислоттєвих установок людини» [8, с. 89]. Масштабним наслідком специфічної соціально-культурної орієнтації сучасного суспільства споживання в цілому і, зокрема, завдяки споживацькому стилю життя є поширення такого явища як здоров'язбережувальний формалізм.

Під здоров'язбережувальним формалізмом автор розуміє здоров'язбережувальну діяльність соціального суб'єкта, яка є уявно-оманливою за своєю суттю і здійснюється, з одного боку, як статусно-демонстративне споживання лікувально-оздоровчих товарів і послуг, а з іншого боку – як наслідок неосвіченості у питаннях здоров'язбереження. В обох випадках глибинний зміст здоров'язбережувальної діяльності викривляється і набуває зовнішньо-формальних ознак.

Головна відмінність здоров'язбережувального формалізму від класичного розуміння формалізму

му полягає в його двоїстості. І у випадку справжнього намагання вести здоровий спосіб життя, але без наявності необхідних для цього знань, здоров'язбережувальна діяльність стає уявно-оманливою і також перетворюється на формальність. Виходячи з цього, окремо необхідно приділити увагу розгляду здоров'язбережувального формалізму у контексті свідомо-демонстративної діяльності й некомпетентної здоров'язбережувальної діяльності.

Одним з поширених проявів здоров'язбережувального формалізму є демонстративна здоров'язбережувальна активність, яка дозволяє, принаймні ілюзорно, підвищити свій соціальний статус і усвідомлювати себе належним до еліти, оскільки відвідування спортивних клубів і причетність до СПА - процедур сьогодні є атрибутом заможної людини. Адже, як цілком слушно вважає О. Овчар, «сприйняття особою себе в контексті «багатство – бідність» безпосередньо впливає на її самосприйняття, самооцінку, самоповагу та на загальне соціальне самопочуття» [10, с. 40].

В свою чергу, негативним наслідком здоров'язбережувального формалізму є декларативне ставлення до власного здоров'я батьків, поведінку яких наслідують діти. Згідно з висновками проведеного опитування, українська дослідниця Л. Іваненко стверджує, що «цінність здоров'я для дорослих членів сім'ї в більшості випадків залишається декларативною, не співпадає з активністю, яка направлена на збереження здоров'я» [4, с. 416]. Розбіжності у навчанні та вихованні навичок до здорового способу життя у навчальних закладах і родинному колі призводить до розмитості здоров'язбережувальної самовизначеності дітей і підлітків. Цей, начебто не зовсім важливий, факт у майбутньому обернеться для суспільства несприятливими для соціокультурного розвитку наслідками. Група сучасних українських експертів у колективній монографії «Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні» привертає увагу до того, що «молодь у системі соціальної безпеки повинна розглядатися одночасно і як об'єкт, і як суб'єкт соціальної безпеки» [12, с. 91]. Позаяк, а через деякий час нинішня молодь посідає управлінські крісла і нескладно передбачити, що відбуватиметься у сфері охорони здоров'я, якщо наразі не вживати заходи щодо просування широкомасштабної просвітницької практики.

Висновки. Усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків явищ і процесів, що позитивно або негативно впливають на стан здоров'я, відіграє важливу роль у розвитку здоров'язбережувальної самосвідомості особистості. На превеликий жаль, поза межами навчальних закладів в Україні відсутня практика розгалуженого інформування населення про потенційні ризики від фейкового знання та споживання певних товарів і послуг. Як правильно наголошує З. Попович, «капіталізм підпорядковує розповсюдження та накопичення знань критерію прибутковості, і спричиняє структурний ефект гальмування суспільного розвитку» [7, с. 172]. По суті, це означає, що на сучасному етапі розвитку суспільства завжди перемагатиме фактор

рентабельності, а єдиним діючим інструментом захисту пересічного громадянина виявлятиметься його компетентна турбота про власне здоров'я, яка ґрунтується на критичному ставленні до даних, що подаються через засоби масової інформації.

Хоча, як справедливо зауважує О. Золотар, «проблеми захисту від інформації суттєво складніші за проблем захисту інформації, оскільки загрози, що виникають внаслідок інформаційних впливів, надзвичайно різноманітні, їх вплив не завжди очевидний, а відвернення цих загроз або їх нейтралізація вимагають різноманітних неординарних дій» [3, с. 214]. Як наслідок масово здоров'язбережувальний формалізм, який є характерною ознакою здоров'язбережувальної активності суб'єкта в умовах суспільства споживання і який призводить до звуження сприйняття та викривленню змісту здоров'язбережувальної діяльності.

Список використаних джерел

1. Абу Али ибн Сина (Авиценна). Канон врачебной науки. Том 1. – Ташкент: Фан, 1981. – 552 с.
2. Бескова И. А. Двухнаправленность причинно-следственных связей (модель в которой следствие может предшествовать причине) / И. А. Бескова // Философский журнал. – 2008. – № 1. – С. 77-89.
3. Золотар О. О. Інформаційна безпека людини: теорія і практика: монографія / О. О. Золотар. – Київ: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018 – 446 с.
4. Іваненко Л. М. Спосіб життя батьків як детермінанта здоров'я дітей / Л. М. Іваненко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2014. – № 2 (36). – С. 411-421.
5. Иванов С. Ю. Появление основных законов диалектики в научном познании / С. Ю. Иванов // Вестник ОГУ. – 2008. – №7 (89). – С. 75-79.
6. Левин Г. Д. Необходимое и случайное в действительности и познании / Г. Д. Левин // Философия науки. – 2015. – Т. 20. – С. 82-106.
7. Попович З. Звільнення економіки із замкненого кола гонитви за прибутковістю: соціальні критерії ефективності суспільного виробництва / Р. Попович // Майбутнє без капіталізму: сучасна криза і альтернативи ринкової економіки / За заг. ред. О. В. Кравчука – К.: Центр соціальних і трудових досліджень, 2017. – 183 с.
8. Мельниченко С. В. Суспільство споживацтва як хронотоп антитворчості / С. В. Мельниченко // Вісник НТУУ-КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2011. – Випуск 2. – С. 86-91.
9. Мотренко Т. В., Гаврилюк В. А. Причина, действие, следствие / Т. В. Мотренко, В. А. Гаврилюк // Гуманітарний вісник ЗДА. – 2008. – Випуск 32. – С. 125-133.
10. Овчар О. В. Соціально-психологічні особливості стилю споживання матеріальних благ особами з низьким економічним статусом / О. В. Овчар // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. – К. – 2016. – 187 с.
11. Пивоваров Д. В. Основание, причина, эффективность, детерминизм / Д. В. Пивоваров // Известия Уральского федерального университета. Сер. 3, Общественные науки. – 2014. – № 1 (125). – С. 183-196.
12. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки: монографія / О. Ф. Новікова, О. Г. Сидорчук, О. В. Панькова / Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ, НАН України, Інститут економіки промисловості. – К.; Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. – 184 с.
13. Сусликов В. Л., Толмачева Н. В. Философский анализ причинно-следственных связей процесса «здоровье – болезнь» / В. Л. Сусликов, Н. В. Толмачева //

Вестник Чувашского университета. – 2011. – № 1. – С. 160-167.

References

1. Abu Ali ibn Sina (Avicenna). Kanon vrachebnoj nauki [The canon of medicine] Tom I. – Tashkent: Fan, 1981. – 552 p.
2. Beskova I. A. Dvunapravlennost' prichinno-sledstvennykh svyazey (model' v kotoroy sledstvie mozhet predshhestvovat' prichine) [Bidirectionality of cause and effect relationships] *Filosofskij zhurnal*. – 2008. – № 1. – pp. 77-89.
3. Zolotar O. O. Informacijna bezpeka lyudini: teoriya i praktika: monografiya [Individual information security: theory and practice] Kiyiv: TOV «Vidavnichij dim «ArtEk», 2018 – 446 p.
4. Ivanenko L. M. Sposib zhittya batkiv yak determinanta zdorov'ya ditej [Parents' lifestyle as a determinant of child health] *Pedagogichni nauki: teoriya, istoriya, innovacijni tehnologii*. – 2014. – № 2 (36). – pp. 411-421.
5. Ivanov S. Yu. Poyavlenie osnovnyh zakonov dialektiki v nauchnom poznanii [The emergence of the basic laws of dialectics in scientific knowledge] *Vestnik OGU*. – 2008. – № 7 (89). – pp. 75-79.
6. Levin G. D. Neobhodimoe i sluchajnoe v dejstvitelnosti i poznanii [The necessary and the random in actuality and cognition] *Filosofiya nauki*. – 2015. – T. 20. – pp. 82-106.
7. Popovych Z. Zvil'nennya ekonomiky Iz zamknenomu kolu honitvi za pributkovistyu: sotsial'ni kryteriyi efektyvnosti suspil'noho vyrobnytstva [Freeing the economy from the vicious pursuit of profitability: social performance criteria for social production] *Maibutnie bez kapitalizmu: suchasna kryza i alternatyvy ryнкovii ekonomitsi Tsentr sotsialnykh i trudovykh doslidzhen. K.*, 2017. – 183 p.
8. Melnychenko S. V. Suspilstvo spozhyvatstva yak khronotop antytvorchosti [A consumerist society as a chronotope of anti-creation] *Visnyk NTUU-KPI. Filosofija. Psykholohiia. Pedagogika*. – 2011. – Vypusk 2. – pp. 86-91.
9. Motrenko T. V., Gavrylyuk V. A. Prichina, dejstvie, sledstvie [Cause, action, effect] *Gumanitarnij visnyk ZDIA*. – 2008. – Vypusk 32. – pp. 125-133.
10. Ovchar O. V. Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti stylu spozhyvannia materialnykh blah osobamy z nyzkym ekonomichnym statusom [Socio-psychological peculiarities of the style of consumption of material goods by persons with a low economic status] *Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata psykholohichnykh nauk*. – K. – 2016. – 187 p.
11. Pivovarov D. V. Osnovanie, prichina, effektivnost, determinizm [Foundation, cause, effectiveness, determinism] *Izvestiya Uralskogo federalnogo universiteta. Ser. 3, Obshchestvennye nauki*. – 2014. – № 1 (125). – pp. 183-196.
12. Stan ta perspektyvy sotsialnoi bezpeky v Ukraini: ekspertni otsinky: monografiya [The state and prospects for social security in Ukraine] *Lvivskiy rehionalnyi instytut derzhavnoho upravlinnia NADU; NAN Ukrainy, Instytut ekonomiky promyslovosti*. – K.; Lviv: LRIDU NADU, 2018. – 184 p.
13. Suslikov V. L., Tolmacheva N. V. Filosofskij analiz prichinno-sledstvennykh svyazey processa «zdorove – bolezni» [A philosophical analysis of the cause-effect relationships of the «health – disease» process] *Vestnik Chuvashskogo universiteta*. – 2011. – № 1. – pp. 160-167.